

Боняк В.О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ

Звернення до питання історії конституційного процесу на теренах нашої держави та включно до сьогодні особливо актуалізується напередодні відзначення чергової річниці прийняття Конституції України 1996 року. У цьому році, на жаль вдруге, це свято ми зустрічаємо в умовах режиму воєнного стану. Це по особливому актуалізує обрану нами тему з огляду на російські наративи про штучність нашої державності, про відсутність її коренів та ін..

В піку таким закидам з боку агресора слід нагадати, що український конституціоналізм як політико-юридична традиція має достатньо насичену історію, що нараховує декілька століть [1]. Коріння українського конституціоналізму сягають 5 квітня 1710 року, коли у місті Бендери було підписано історичний документ «Пакти й Конституції законів і вольностей Войська Запорозького» [2], який вітчизняні правники по праву називають першою українською конституцією. Його автором став видатний державний і політичний діяч, дипломат, гетьман Войська Запорізького Пилип Орлик, а його сподвижниками були представники козацької старшини – Григорій Герцик та Андрій Войнаровський.

За формою Конституція Пилипа Орлика була угодою між козаками і гетьманом. Структурно складається ця конституція зі вступу (преамбули), в якому схематично було викладено історію Войська Запорозького – від хозарів-козаків – до обрання вільним голосуванням на гетьманство пана Пилипа Орлика, та 16 частин – параграфів, які, по суті, являють собою засади побудови держави.

Перший параграф присвячений питанням віри (було заявлено про панівну релігію – православну) та про відновлення автокефалії: «...коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма», то гетьман мусить сприяти поверненню її у підпорядкування первісній владі Константинопольського Апостольського престолу, зазначається у документі [2].

У параграфі II мова йде про недоторканість і цілісність кордонів держави, а також містилось звернення до короля Швеції і надалі

здійснювати охорону нашої батьківщини та прохання, щоб його угоди з Московським Царством включно передбачали «як повернення після закінчення війни на свободу наших полонених, що перебувають у Московському Царстві, так і справедливе відшкодування всіх збитків, заподіяних Україні збройною силою» [2].

Параграф III присвячений відновленню братерства з Кримським Ханством, а IV та V-ий параграфи знову містили звернення-прохання до його Священної Королівської Величності короля Швеції під час мирних переговорів з Московським царством подбати про такі умови миру, за якими б Дніпро та землі споконвічні території Війська Запорозького були звільнені від московських загарбників та повернуті у попередню власність козацтва.

Особливе значення для подальшого розвитку конституційного процесу на теренах України мали наступні параграфи, у яких чи не вперше у документі такого значення була сформульована ідея поділу влади на законодавчу, виконавчу (параграф VI) та судову (параграф VII) [2].

Таким чином, хоча Конституція Пилипа Орлика діяла лише на Правобережній Україні і всього декілька років, однак вона вперше в історії конституціоналізму заклала підвалини республіканської форми правління (виборного глави держави, парламентської республіки, поділу влади).

Про подальший розвиток конституціоналізму на теренах України свідчать «Начерки Конституції Республіки» Георгія Андрузького. Як член Кирило-Мефодіївського товариства, яке базувало діяльність на ідеях свободи, рівності, справедливості, автор запропонував свою модель побудови майбутньої самостійної держави, що передбачала собою об'єднання автономних штатів (1. Україна з Чорномор'ям, Галіцією і Кримом; 2) Польща з Познанню, Литвою і Жмуддю; 3) Бесарабія з Молодовією і Валахією; 4) Остезея; 5) Сербія; 6) Болгарія; 7) Дон), до яких, до речі, не було віднесено Росію [1, с. 62].

Наступним, хто підхопив концепції українсько-правової платформи, був Михайло Драгоманов. У своєму конституційному проекті «Проект основаній Устава українського общества «Вольный союз» - «Вільна спілка» (1884 р.), він виклав ідею, що зводилася до перетворення Російської імперії у децентралізовану федеративну державу [1, с. 71-81].

У ХХ ст. подальший розвиток конституційної думки пов'язаний з такими конституційними актами, як I-IV Універсали Української Центральної ради, Конституція Української Народної Республіки (Статут про Державний устрій, правах і вольностях УНР) від 29 квітня 1918 року та ін.

Так, III Універсал (20 листопада 1917 р.) вважається першим актом конституційного характеру автономної Української держави, що містив широку програму політичних і соціально-економічних змін, а також проголошував такі невід'ємні демократичні цінності, як недоторканність особи, свобода віросповідання, слова, зборів, друку тощо [1, с. 109-111].

IV Універсал Української Центральної ради (22 січня 1928 р.) став по

суті, законодавчою основою нової, самостійної і незалежної держави України (проголосив самостійність, незалежність України; проблему федеративного зв'язку з Росією відносив на розсуд Всеукраїнських Установчих Зборів й визначив за необхідне якнайшвидше прийняття конституції) [1, с. 111- 115].

Наступний акт – «Статут про Державний устрій, права і вольності УНР» від 29 квітня 1918 р. являв собою органічне поєднання вітчизняних традицій конституційної думки з демократичними європейськими конституціями, включно і першою конституцією в світі – конституцією Сполучених Штатів Америки. «Статут про Державний устрій, права і вольності УНР», як історико-правовий документ, містив принцип поділу влади (Розділ III), права громадян України (Розділ II), забезпечував право національно-персональної автономії національним меншинам (Розділ VII) та ін. [1, с. 115- 124].

Конституційні процеси на теренах України не переривалися і за часів існування СРСР. До таких напрацювань слід віднести «Нарис проєкту основних законів (Конституції) Української держави» Миколи Сціборського, що був пронизаний ідеєю нації, як найвищої історичної і духовної цінності. Важливо, що поряд із засадами тотальності, інтегралізму й централізації в державному управлінні, водночас допускались форми децентралізації, а також участь населення в місцевій самоуправі. До принципових засад конституції автор відносив національну солідарність, надкласовість та позапартійність [3].

Всі вищевикладені конституційні процеси, що відбувались на теренах України послужили основою новітніх конституційних перетворень (особливо починаючи з 2014 року), які вселяють впевненість у тому що Основний Закон нашої держави із політико-ідеологічного документу все ж таки перетвориться на правовий.

1. Томенко М.В. Історія української Конституції : навч. посіб. Київ : Освіта, 2009. 464 с.

2. Чухліб Т.В. Пакти та Конституції законів і вольностей Войська Запорозького 1710. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pakty_i_Konstytutsiia_prav_i_volnostej_Vijska_Zaporozkoh_o_1710.

3. Конституція Миколи Сціборського 1939. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>.